

Provocare la dialoguri compensatorii

Cartea doamnei Ligia Csiki alcătuită din poezii și proză-poeme, dincolo de vocea unui eu liric este o mânășă aruncată cititorului și vieții. Prin conținutul ideatic-afectiv cu o organizare interioară gândită Nubiathan este o carte aproape esoterică. Titlul sugerează un mit personal "ascuns". Este vorba de un spațiu bântuit de angoase din care ființa umană luptă pentru "a pleca". Va reuși? Răspunsul trebuie dat de fiecare dintre noi. De aceea și spuneam că Nubiathan este o carte provocare.

Ca orice carte esoterică ea are o structură muzical-orfică. Versetele care compun cartea sunt "inspirațiile" și "expirațiile" din care este făcută existența. Volumul are o structură de suprafață în trei trepte: "Vorbele ajutătoare", "Respirația în vid", "Reglarea respirației". "Fustei" acestei scări – existența – sunt cele 10 "Învățăături". Ele ("învățăturile") deschid drumul spre structura de adâncime a textului. Prin urmare fiecare treaptă își are propria ei structură, mai mult sau mai puțin ascunsă, pe care cititorul e chemat s-o descopere și să-i găsească înțelesurile. Pentru aceasta lectorul nu trebuie să eludeze grafia textului, regia (așezarea) în pagină și de ce nu, prezența sau absența titlului. În final vom descoperi filosofia mărturisirii lirice. E drept că e o adevărată probă circumscrierea acestei filosofii. Se poate porni de la următorul text eseistic în ritm de proză-poem: "Între ziduri și vitralii, între pietre crescute, arcuite și tocite, ca într-un mormânt în care intrând mi-am pus orice speranță, se naște și muzica. Prelungă, suplă, tumultuoasă și înaltă, superbă în cădere. Icar se ridică timid, încă își mai potrivește aripile de ceară, îmbătat de miresmele grele ale pietrelor mormântului, când deodată se prăbușește peste labirintu strivindu-l cu greutatea aripelor. Trosnește din toate încheieturile, construcția aceasta de linii frânte. E o ieșire nesperată: strivirea labirintului. Înfrângerea prin cădere! Victoria prin cădere! Contracoperta se contura evident. Fiecare sunet se prelinge pe ziduri, inundă biserica poetică, se sufocă și ne salvează în slavă. O inspirație și-o expirație ..., bine temperată de orga lui Bach.

De atunci, toate au devenit muzică: preludii lungi, ascultate cu nelinistea lui «ce va fi să fie», bătând tactul cu picioarele zdrelite, demersul prin miriștea imaginarului, închizând ochii înțepați de prea multe îndoieli; și apoi fugi, multiple fugi. În tonalități majore ale vieții și morții sau în cele minore ale clinchetelor cotidiene".

Volumul se deschide cu Cartea ascunsă un fel de ars poetica despre o mare datorie de ordin existențial: "Dacă nu trăiai în mine, îți eram datoare, fiule, o carte despre ...". Transcenderea experienței personale foarte intimă face din cartea de poeme un fel de "«Învățăturile lui ... către fiul său ...»". Interesantă și captivantă este "formula" de scrisoare-dialog între mamă și copil, dintre autor și cititor.

Ceea ce trebuie să remarcăm de la început este că mitul orfic – în toată complexitatea lui și în toate posibilele interpretări – tutelează volumul. Afirmția ne-o întemeiem pe două componente "ascunse" în textura cărții: un eveniment existențial de cea mai mare intimitate (aici e închis tiparul orfic despre Orfeu și Euridice) e ridicat la nivelul "dialogurilor" (semnificațiile general umane – meditația asupra datului existențial) și Învățătura (1).

Preludiul și fuga – în anima e o căutare a originilor, o coborâre – întoarcere la ontic. Se caută momentul când destinul își manifestă prima prezență, de când a început să "proiecteze" drumul "creșterii": "Dar peste toate e vocea lui, a părintelui: plutește în undiri bizantine, calme și neliniștitoare de taină, deopotrivă, aspră și moale, firească și nefirească".

"Învățătura (2)" ne spune că viața e o lumină de luminare, dar și o carte cu "hieroglifă". Până când eul este **acasă** hieroglifele sunt florale; când eul intră în lume acestea își schimbă înfățișarea și devin dramatice. Viata e Timp: "Blide și ulcioare ... rânduite pe soba albă ... mămăliga ... învârt în ea ca un ceasornic ... acum timpul ... timpul trece ... puh, puh ... plesnesc golurile de timp". Fuga de apoi din care am citat, cu ramurile ei biblice, amintește de "ruperea" de origini și de origiar; "pădurea", "iarba", "blidele și ulcioarele", "mămăliga".

Cheia cărții – una dintre ele – o deține următoarea frază-cânt: "Abia când s-a întâmplat despărțirea finală am înțeles că au știut dintotdeauna; plecarea mea a fost, pentru ei, creștere firească, înălțătoare. Lucrul acesta l-am învățat, apoi și eu pentru tine. Dar tu ți-ai pus aripile de înger, într-un

zbor grăbit, mult prea vertical pentru puterea de înțelegere a unor părinți rămași să-și împrietenească iubirea într-o cruce”.

Profanul – cotidianul anost care atentează la existența autentică – este ucigătorul sacrului pe care viața îl presupune, în sensul că viața este un miracol și un mister. Viața devine ”drumuri vide”. Această stare existențială face subiectul poeziilor: Răstignirile cotidiene, În absența iubirii, Zodia cotidianului, din ciclul Respirația în vid.

Aminteam adineaori de cheile cărții. Una am amintit-o alta ar fi de găsit în Neceșara călătorie în provincia Nubiathan. Etapa existențială ce urmează după părăsirea **casei**, destinul ce ”proiectează” într-o călătorie cu ”trenul personal”. Datul strict biografic e ridicat – după cum am mai remarcat – la semnificație universal umană.

Călătoria în Nubiathan – confruntarea cu moartea – este o necesitate, e un dat ontologic. Ca în orice scenariu mitic de inițiere după ”călătoria în Nubiathan” va urma ”plecarea”. Totul e să credem în ”îngerirea” luminii.

Nașterea în vid e una din piesele esențiale ale volumului. Este un poem rugăciune și o liturghie a nașterii. Nașterea e facere și jertfă. E eveniment cosmic și atunci când se sfârșește în pierdere și durere să avem credința că ”undeva”, în peretele vidului, de dor, îngerul sapă cu aripile.

Poemele ce urmează după Învățătura 8 au ca temă tocmai îngerul.

Ultima parte a volumului, cu rost, se oprește asupra evenimentului existențial care a declanșat actul creator. Acum se lămurește deplin sensul titlului: Nubiathan sau divan pentru părinți și îngeri. Titlul ne spune: cartea este o invitație la ”dialoguri” complementare și compensatorii spre meditație și trăire pleneră, cu sens a existenței. Invitația e formulată în proză-fraze în formă de cugetare.

Ceea ce dă nota specifică volumului, dincolo de posibilă sau imposibilă încadrare literar-poetică, este sinteza dintre experiența de viața proprie și cultură (Biblia, Blaga, Noica – sunt doar câteva din posibilele surse).

Cartea e un poem tragic. Autoarea și-a îndeplinit datoria: a făcut din destin un poem; ”facerea e grea”, dar din ”ochii noștri” se poate elibera ”curcubeul” și atunci ”pământul” s-ar limpezi și el într-un ”poem”. Cartea s-a născut dintr-un prea plin sufletesc și de cugetare.

Un cuvânt de apreciere și pentru grafica elegantă și simbolic-metaforică asigurată de Attila Csiki. Prin înțelegerea perfectă în universul ideatico-afectiv graficianul și-a câștigat atributul de coautor.

- Ligia Csiki, Nubiathan sau divan pentru părinți și îngeri, Editura Fundatiei Alfa, Cluj, 2002

*

Critica arhetipală pe care o practică Gheorghe Jurma [Eminescu – gând și cânt, Editura Timpul, Reșița 1998 și Sadoveanu sau lupta cu balaurul, Editura Timpul, Reșița, 2002] este o cercetare specială de stilistică care prin metoda ”descriptivă” urmărește să identifice în ”spatele citatelor” ”figurile obsedante” ale scriitorului, ce devin repere artistice fundamentale în recunoașterea mitului personal.

Ipoteza de lucru în primul volum, de la care pornește criticul Ghe. Jurma este existența în lirica lui Eminescu a binomului poezia gând / poezia cânt. Criticul optează pentru poezia cânt. După ”cuvântul înainte” – o justificare și o expunere a metodei – cartea se deschide cu un eseu având un titlu șocant: Eminescu împotriva poeziei, menit să evidențieze opoziția dintre cânt și gând periculoasă pentru lirismul eminescian. Având ca nucleu câteva idei asupra Luceafărului, criticul reface în punctele nodale ale unei ars poetica existența în interiorul poeziei eminesciene. Ideea formală ar fi următoarea: ajungând la forma finală – tipărită – a ”Luceafărului”, Eminescu își ”recitește” și își ”rescrie” opera având regretul că treptat a renunțat la poezia cânt în favoarea poeziei-gând; poetul trăiește cu nostalgie poeziei-cânt: «”luceafărul» rămâne, de aceea, nu numai un vârf al literaturii

eminesciene, ci și punctul ei terminus, dincolo de care poezia nu mai poate exista fiindcă își neagă radacinile”. Eserile care compun volumul despre Eminescu sunt o replica constructivă în spetă la capitolul doi din eseul lui Ștefan Cazimir Stele cardinale – Eseu despre Eminescu, 1975. Pe de altă parte eserile lui Jurma completează și dezvoltă dintr-o altă perspectivă capitolul IV despre muzicalitatea eminesciană din cartea lui Ștefan Cazimir.

Noua carte despre poetul național se caracterizează prin coeziunea ideatică și unitate de metodă. Criticul nu analizează o poezie sau alta a lui Eminescu, ci pornind de la idee traversează întreaga poezie eminesciană realizând o privire de adâncime asupra unor arhetipuri poetice omniprezente în imaginarul poetului nostru. Astfel cartea devine o “poveste” despre lirica eminesciană. “Întreaga” poveste este de găsit în eseul Cânt și Gând. “Punctul culminant” îl reprezintă eserile Frumoasa fără corp și Întemeierea. Cităm din ultimul: “Vizual, imaginea originală este frumoasa fără corp, zâna din tei ce i s-a arătat poetului în visul copilăriei din mijlocul pădurii, lângă izvorul vrăjit îngerul, steaua, icoana ...”, iar “Auditiv, imaginea primară e murmurul naturii, glasul valurilor, îngânarea apei, cântecul, jalea, plansul ...”. “Cele două poetici sunt congruente, se adună, se întâlnesc, se suprapun”. E de fapt poezia-cânt. Eserile volumului urmăresc formele și modurile de manifestare – realizare a poeziei-cânt. Din perspectiva ideii pilot în eseul final Ghe. Jurma, folosind un colaj de citate, reconstituie definiția eminesciană a POEZIEI. Eseul de încheiere este și o justificare de “teorie poetică” a cărții.

Trei sunt “modelele catolice” ale cărții: D. Caracostea, E. Tudoran, Ion Negoitescu. Cu toată organizarea ei interioară sau tocmai de aceea e plină de sugestii. Eminescu – gând și cânt rămâne deschisă – “neterminată”: Inventarul imaginilor arhetipale nu a fost epuizat. Probabil că autorul lucrează la o “continuare”. Dar până la noul volum criticul ne-a dat o carte despre PROZATORUL – practicând aceeași metodă a psihanalizei culturale – parcă mai apăsător decât în cazul POETULUI.

La întrebarea “Ce poate aduce nou o carte despre Sadoveanu?” își răspunde însăși autorul prin eserile din cartea Sadoveanu sau lupta cu balaurul. Criticul pornește înarmat cu metodologia și cunoscând bine opera, la identificarea imaginilor arhetipale fundamentale ale operei sadoveniene care îi dau specificul și unitatea mitico-epopeică a operei celui mai prozator al literaturii noastre, un scriitor de valoare universală.

Titlul cărții poartă în ea arhetipul esențial al operei scriitorului: balaurul.

Ipoteza de lucru, care se dovedește reală, de la care pornește criticul este relația arhetipal-spirituală dintre Sadoveanu și Creangă. Argumentele sunt căutate în povestirea Cheia (1920) și în seria de articole și conferințe ale maestrului despre maestrul său recunoscut. Punând într-o ramă psihoanalitică culturală Capra cu trei iezi, celebra poveste a lui Creangă, Ghe. Jurma identifică în mamă (glasul caprei) imaginea arhetipală a imaginarului sadovenian. Primul grupaj de eseri, Creangă de aur aduce în prim planul atenției câteva din înfățișările glasului mamei: Glasul mamei, natura mamă, Morții poruncesc celor vii (în total 14 microeseri).

Structura antropologică a imaginarului se întemeiază pe o dialectică specifică gândirii mitice. Astfel MAMEI ca zeităte supremă în lumea sadoveniană i se opune o zeităte malefică: BALAURUL. Analiza acestei opoziții începe în cele trei eseri ce formează secțiunea a doua a cărții: Apa neagră și soarele auriu. Analizând Baltagul ca mit al soarelui, foarte firesc criticul trece la secțiunea a IV-a a cărții: Lupta cu balaurul (11 microeseri). În ansamblul se reconstituie “scenariul luptei cu dialogul din opera lui Sadoveanu”. Înfățișările pe care le ia sunt variate: “ostrovul lupilor”, “ochi de urs”, “demonul tinereții”, “un demon pe ape”. Interesul se centrează pe operele de evocare istorică, fără a uita a aminti și alte opere mai mici ori mai mari.

Creanga de aur și lupta cu balaurul constituie în manifestările lor un drum spre înțelepciune. Prezența și fețele înțelepciunii formează problematica eserilor din ultima secțiune a cărții: Sub raza gândului etern. Ultimul eseu “În loc de încheiere” Sf Mihail și Sf Gheorghe – dincolo de speculație interesantă asupra numelui (astfel de încercări fac obiectul și eseului Omul și numele lui) corespunde capitolului de început.

În ansamblul ei cartea este o încercare reușită de identificare și descifrare a unei părți din semenele prin care opera se adresează cititorului. Cartea lui Ghe. Jurma despre Sadoveanu are câteva merite ce trebuie dezvoltate: conține câteva sugestii care pot și trebuie dezvoltate în studii de sine stătătoare: Evreul în opera lui Sadoveanu, “Lirismul-poezia” operei sadoveniene; Semnele, esoterismul operei lui Sadoveanu. Un alt merit al cărții discutate ar fi acela că demonstrează, încă o

dată, că Opera lui Sadoveanu este realizarea supremă a dimensiunii mitico-epopeică a prozei românești, realizând triumphiul de aur cu Rebreanu (dimensiunea tragică), Camil Petrescu (dimensiunea socratică).

De o bunăvreme se folosește în mod prea abuziv-permisiv termenul de eseu pentru a califica orice text. În esența sa eseu este un mod specific – un cadru – de a aduce într-o stare de simbioză lectura, comentariul și reflecția. Din această perspectivă putem spune că volumele lui Ghe. Jurma sunt și o reabilitare a ideii de eseu.

Cartea părintelui drd Achim Sărășan, Dârlos – istorie și tradiție, Editura Constant, Sibiu, 2002 e o cercetare istorică și în același timp o carte de suflet [moto: satul meu, ce porți în nume | focul greu a dorului ... | Să fii binecuvântat | Sat de doruri fără leac || - Lucian Blaga – parafrază] ce se înscrie într-o veche și bogată tradiție a monografiilor asezărilor din țară.

Introducerea este o profesiune nu doar sentimentală, dar și de conștiință astfel că sunt încărcate de adevăr istoric și politic cuvintele pe care Dan Simionescu i le-a adresat autorului cărții când i-a mărturisit gândul scrierii monografiei satului natal: “Voi ardelenii dacă faceți studii superioare, prima grijă a voastră este să scrieți o monografie a satului natal. După aceea chiar dacă nu mai scrieți o alta lucrare aveți conștiința împăcată că v-ați făcut datoria de oameni ...”

Gestația îndelungată, din multiple cauze, și-a avut urmarea ei benefică. Cu răbdare părintele Achim Sărășan a realizat o monografie (istorică, socială, etno-folclorică și culturală) care îndeplinește toate rigorile științifice. Volumul e structurat în următoarele secțiuni: Problemele de toponimie, Istoria satului, Probleme de demografie și sociologie, manifestarea sentimentului religios ..., Învățămintul, Oameni de seamă ai Dârlosului, Probleme de etnografie și folclor, Concluzii, Bibliografie. La aceste capitole se mai adaugă o hartă a județului Sibiu și ilustrații color și alb-negru – fotografii de epocă.

Fiecare capitol al cărții merită discutat pentru bogata și riguroasa informație istorică, pentru capacitatea de a stârni curiozitatea și întreține lectura. O parte amplă și substanțială a cărții o formează paginile consacrate istoriei satului – de la străvechime până în prezent (în care noi includem și paginile despre sentimentul religios).

Altă parte substanțială a monografiei o formează paginile consacrate personalităților de valoare națională ieșite din comunitatea Dârlosului. Noi considerăm aceste pagini, din mai multe motive, ca cele mai importante și semnificative ale cărții.

În micile monografii din această parte a cărții sunt prezentate personalitățile culturale ridicate din Dârlos și care au devenit bunuri moral-spirituale ale neamului: Visarion Roman, Ilarie Chendi, Ioachim Crăciun, Ion Moraru.

În scrierea paginilor despre acești oameni ai satului natal autorul a fost călăuzit de două idei: reliefația personalității complexe și specifice a fiecăruia și ideea națională (dăruirea patriotică) pe care respectivele personalități și-a întemeiat viața și opera. Un merit al acestor pagini este și acela că au deschiderea spre fenomenul cultural-științific național, nu doar local, prin bogăția de informații, unele inedite [generalul Kong – personaj în romanul Pădurea spânzuraților al lui Rebreanu, de la căsătorie a trait și a murit în Dârlos]. Toți cei evocați au avut relații umane și profesionale strânse cu mari personalități ale momentului. Amintim doar pe Nicolae Iorga, Ion Brătianu, A. L. Lăpădatu, Octavian Goga.

Cartea trebuie remarcată pentru aparatul bibliografic care maschează o muncă tenace de căutare. Aș face o singură observație critică: monografia ar fi câștigat dacă secțiunea despre Probleme de demografie și folclor ar fi fost mai amplă și mai bogată în material folcloric-etnografic. Dârlos – istorie și tradiție de părintele drd Achim Sărășan este o carte utilă, bine scrisă care se citește cu folos. În mod sigur ar fi primit prețuirea lui Nicolae Iorga, unul din susținătorii tradiției amintite la începutul acestor rânduri.